

REPLEGAMENT O CONQUESTA: COMENTARI AL MANUAL D'ÈTICA D'EPICTET

Mercè Balcells Morell

Professora de Filosofia a l'Institut Narcís Xifra (Girona)

La lectura d'un nou comentari al Manual d'Epictet, ara a cura de Pierre Hadot¹, convida a repensar, en termes contemporanis, la concepció de la filosofia com a saber vital pràctic. Obra cabdal per a la tradició que entén el saber filosòfic com a mestratge de vida, el Manual d'Epictet i les pràctiques d'higiene mental que en ell es proposen, tenen encara ple sentit per a la construcció de la consciència crítica en la qual avui basem la nostra relació amb el món. Epictet participa de la tradició socràtica del «compreu-te a tu mateixa» per a fer d'aquest principi una propedèutica adient per a la construcció d'un jo nou capaç de gestionar les seves representacions. No podem, però, entendre la proposta que trobem en el Manual com un simple complement a les ètiques basades en l'auto-coneixement. En Epictet el jo gestor és seduït per una racionalitat ancorada en la temptació d'esdevenir finalitat en ella mateixa. El domini del jo, i les possibilitats que el control racional li ofereix, desemboca en la idea d'un subjecte desvinculat tant de la naturalesa com de la tradició. Si bé la proposta de focalitzar l'atenció de la raó en els continguts de la consciència busca il·luminar espais nous de l'ànima, aquells on es gesta el voler, ho fa, però, al preu de matar la criatura així que neix; doncs, en Epictet, la màxima expressió de la facultat de desitjar consisteix en voler el que és, tal i com és. La qüestió és si la tecnologia de la cura de si, en la tradició de la qual Epictet és un dels màxims exponents, acaba sent una mera *techné* adaptativa o suposa també l'adopció per part del jo de la tecnologia que li permetria escometre un nou intent de reeiximent en la relació amb el món.

La cura de sí ocupa un moment de la història de l'Esperit en què l'explicació antropològica és condicionada per la percepció que la relació amb l'altre constitueix la forma per excel·lència del dolor. En tant que tecnologia, la cura de si és la resposta a una crisi que, en paràmetres hegelians, estaria cridada a constituir una evolució de la consciència, és a dir, un eixamplament del seu camp. Així, la consciència, en topat amb un moment d'inflexió, incapaç d'avançar en el seu projecte direccional cap en fora, es replegaria, tot identificant el subjecte com un nou i definitiu objecte, per a, qui sap, resseguir el seu fi vertader vers el món².

En Epictet, però, la tecnologia de la cura de si esdevé domini de si en la mesura que interromp la projecció de la consciència vers l'altre per a reconduir-la en direcció a sí mateixa. Davant la impossibilitat de reeixir en la relació subjecte-món, el jo ha de renunciar al món en el que apareix. En aquest sentit, la cura de si, lluny de despertar la consciència de l'estat de sopor i estupor on havia quedat atrapada, modifica les condicions de l'acció fins a descartar-la, tot atrapant el subjecte en un camp de miratges. Això comporta una fugida de la consciència que, desorientada, reinventa el seu projecte, abandonant la seva condició de ser en el món. Com a domini de si, per tant, es posen els fonaments d'una antropològica que Nietzsche denunciarà com anorreadora en tant que validadora de l'estat d'impotència que l'ha vist néixer.

Més enllà de lectures apocalíptiques, certament la crida d'Epictet al replegament de la consciència sobre ella mateixa, en pràctiques com la de «demanar els papers»³ a cadascuna de les representacions que envaeixin la interioritat, roman ambivalent entre l'adopció d'una nova tecnologia, -cura de si- o la mera adaptació -domini de si-.

En tant que cura de si, la consciència dirigeix la mirada cap a ella mateixa per a descobrir, en el seu si, un món de representacions, que apareix, com l'extern, igual d'inestable i inabastable, ingovernable. Però, lluny de renunciar al desig, l'adopció de la cura de si com a tecnologia possibilita que la consciència, adonant-se de la complexitat del món, el seu veritable objecte, vers al qual constitutivament es dirigeix, es triï a si mateixa com a món/objecte només per a dotar-se d'una nova i major complexitat capaç d'encarar el món al qual pertany i en el qual, en últim terme, troba el sentit⁴. D'aquesta manera es generen noves formes de consciència des de les quals poder anar més enllà de la conducta -mera expressió d'una interioritat sense possibilitat de transcendència- esdevenint acció en el món⁵; un món convertit, finalment, en l'espai capaç de reflectir les projeccions simbòliques del subjecte. Així els objectes poden rebre significat i constituir autèntica decisió.

Ara bé, en Epictet la cura de si no es desplega de manera pura sinó amarada de les implicacions del domini de si. L'adopció d'una *techné* creix en veïnatge amb la temptació a l'adaptació, o domini de si doncs, malgrat alimentar el procés de construcció del subjecte⁶, limita el seu objecte a «allò que depèn de mi»⁷ deslegitimant el desig i, amb ell, renunciant a una llibertat que si bé ha emergit a la consciència a causa del sentiment d'impotència⁸ és, en ella mateixa, desig i crida a l'acció: en Epictet el govern de sí continua teixint la seva voluntat de sobirania sobre la cura de sí.

Replegament existencial o conquesta, la disjunció rebel·la un interessant paral·lelisme amb la que avui és la tecnologia antropològica per excel·lència: la ciència psicològica, en tant que propedèutica de la cura de sí. En ella l'ambigüitat entre adaptació i adopció continua: l'antropologia del segle XX i XXI viu, en gran mesura, instal·lada en la paradoxa en que l'ha situada la ciència psicològica impulsada per Freud, la Psicoanàlisi o descomposició dels continguts de la psique. Així, nascuda en el si del paradigma determinista, la ciència psicològica, en tant que interpreta que la conducta fracassada és causada per allò que queda fora de la consciència -l'inconscient- allibera el subjecte de la responsabilitat de les conductes que no aconsegueixen esdevenir acció en el món; en proposar-se com a teràpia, en canvi, acaba responsabilitzant al subjecte dels seus estats psíquics⁹ i, en darrer terme, del seu actuar en el món i de les transformacions que en ell hi operen, generant un escenari en el qual les distincions entre subjecte i objecte són encara més ambigües. La tecnologia psicoanalítica és la versió actual de la caiguda en la temptació de l'adaptació que en el seu moment també suposà la *techné* proposada per Epictet. La culpa i la vergonya s'alcen avui com a noves instigadores d'una *psique* que, lluny d'apropiar-se del

saber tecnològic, avança en la direcció contrària al procés d'humanització que l'adopció de la tecnologia filosòfica de la cura de si ofereix i augmenta la distància entre la conducta humana i l'acció en el món, convertint la ciència psicològica en un saber avocat a la mera adaptació al món.

Malgrat això, la crida a assumir-se a si mateix, que trobem tant en el pensament de l'estoic com en la ciència psicològica, permet la delimitació del jo que, diferenciat dels continguts de la consciència, esdevé pur voler, és a dir, productor de representacions, la sola presa de consciència de les quals genera una voluntat autònoma. En la pràctica de la reflexibilitat de la raó emergeixen els límits d'un jo que, objectivat, pot entendre's com a terme de la relació amb el món i oferir la superfície psíquica necessària des de la qual projectar-se. Altrament, la temptació al replegament cauria dins les limitacions d'una vida representada, que no viscuda, dins la zona de confort de les aparences. «Visquem la vida com ho faria un actor!»¹⁰ ens ofereix Epictet, a diferència de la implicació que Plató demana a l'intel·lectual a qui severament adverteix de l'error que suposaria romandre en l'àmbit de les certeses i convertir la cura de si en mer domini de si. Doncs la incertesa que el diferent produeix constitueix el sòl sobre el que construir una vegada i una altra la superfície d'un jo a partir del qual abordar la projecció libidinal vers l'altre.

Però ni tan sols la creença que la pràctica de la racionalitat constitueix la nostra empremta divina permet a Epictet construir ponts entre el jo i els altres, que perillen de quedar engolits en una interpretació materialista del món que, com Pascal albirarà segles més tard, tantes vegades en la història del pensament ha servit de premissa a la indiferència moral.

1 Hadot, P. (2015). *Manual para la vida feliz*. Epicteto. Madrid. Errata Naturae.

2 Arendt, H. (1993). *La condició humana*. Barcelona. Paidós.

3 Hadot, Op. Cit., 109 pàg.

4 Mounier, E. (1974). *El Personalismo*. Buenos Aires. Editorial Universitaria de Buenos Aires,

5 Stiegler, B. (2015), *Lo que hace que la vida merezca ser vivida*. Madrid. Avarigani.

6 Epictet (1995), *Manual d'ètica*. Barcelona. Edicions 62. 7 pàg. «Hi ha coses que depenen de nosaltres, i n'hi ha d'altres que no depenen de nosaltres. Depenen de nosaltres l'enteniment, la decisió, el desig, l'aversion i, en un mot, tot allò que és obra nostra»

7 Epictet. Op. Cit. 7 pàg.

8 Arendt, Op. Cit.,

9 Illouz, E. (2010), *La salvación del alma moderna*. Madrid. Katz.

10 Epictet. Op. Cit. 20-21 pàgs.